

FUNCTIA ACTULUI JURISDICTIONAL INTERNAȚIONAL DE IDENTIFICARE A LACUNELOR DREPTULUI INTERNAȚIONAL PUBLIC

Diana SÂRCU

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

The aim of exercising the role of international courts takes the form of a judicial act. Depending on the variety and of their content international judicial acts occupies an important place in the system of the sources of international law, thus contributing, and sometimes even through them, carrying out important functions of international law to which we refer below.

Especially, through its judicial act, the tribunal carries out the competence with which it has been invested. For these reasons, we propose the following functions which are exercised by the judicial act in the international law system. These functions were ordered depending on the powers vested on the judicial act, the nature of the judicial act, the impact on bilateral or multilateral relations and the interdependence of the proper functions: application of public international law, determination of international law rules, interpretation of rules Public International Law, identification of gaps in the field of Public International Law.

The functions that meets the international judicial act, specific to the particular nature of the established jurisdiction, it implicitly contributes to the achievement of the most important objectives of Public International Law, playing a decisive role: the maintenance of international peace and security; the prevention and prosecution of international crimes and the protection of human rights and fundamental freedoms.

The identification of gaps, uncertainties, and other contradictions of legal settlement in the process of solving an international dispute which has been referred to an international court, providing advisory opinions, the analysis of the factual and legal situations, has a political influence and, no doubt, a legal one on the international order. It provides opportunities of strengthening the legal foundation of the relations between the litigious states, regional group or a broader set of states, because it directly reflects the need for a regulated legal behaviour.

These, stimulates the codification, the progressive development of distinct elements of international law, and, as a mutual influence, improve in the perspective the judicial functions of the international act.

În dependență de varietatea și conținutul lor, actele juridictionale ocupă un loc important în sistemul sur-selor dreptului internațional contribuind la realizarea funcțiilor importante ale dreptului internațional, acestea uneori fiind realizate chiar prin intermediul lor. La aceste funcții ne vom referi în continuare.

Profesorul Bogdan Aurescu în lucrarea „Sistemul juridicțiilor internaționale”, vorbind despre rolul juridicțiilor internaționale, le atribuie 6 funcții specifice în sistemul dreptului internațional public [1], ele referin-du-se la:

- 1) soluționarea diferendelor internaționale;
- 2) interpretarea dreptului internațional;
- 3) aplicarea dreptului internațional existent;
- 4) identificarea dreptului internațional existent aplicabil;
- 5) identificarea zonelor încă „neacoperite” de dreptul internațional și
- 6) realizarea funcției dreptului internațional de ordonare a relațiilor internaționale.

Este semnificativ a menționa faptul că finalitatea exercitării rolului tribunalelor internaționale îmbracă forma unui act juridictional. Anume prin intermediul actului său juridictional tribunalul realizează compe-tența cu care a fost investit. Din aceste considerente, nu putem să nu ne raliem listei propuse de doctorul Aurescu, deși, în opinia noastră, ea se limitează doar la contenciosul interstatal clasic, fiind practic în totalitate raportată la rolul Curții Internaționale de Justiție (în continuare – CIJ). Totuși, acceptând drept pistă aceste reflecții, identificăm următoarele funcții pe care le exercită actul juridictional în sistemul dreptului interna-țional, funcții pe care le-am ordonat în dependență de competențele cu care sunt investite, natura actului juris-dicțional, impactul asupra relațiilor bi- sau multilaterale și interdependența funcțiilor propriu-zise:

- 1) aplicarea dreptului internațional public;
- 2) determinarea normelor de drept internațional;
- 3) interpretarea normelor dreptului internațional public;

4) identificarea lacunelor dreptului internațional public.

Prin funcțiile pe care le îndeplinește actul jurisdicțional internațional, de altfel specifice naturii particulare a jurisdicției instituite, acesta contribuie, implicit, la realizarea celor mai importante obiective ale dreptului internațional public, jucând un rol determinant la:

- 1) menținerea păcii și securității internaționale;
- 2) prevenirea și reprimarea infracțiunilor internaționale;
- 3) protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Este cert că pentru a soluționa cu succes un diferend internațional jurisdicția sesizată trebuie să aplice normele și principiile proprii dreptului internațional public. În primul rând, se are în vedere aici dreptul pozitiv, adică un drept preexistent, valabil și aplicabil speței la momentul sesizării. Instanța va aplica acele forme de exprimare a normelor dreptului pozitiv, ceea ce ne trimite imediat la tratate și la cutuma internațională. În privința tratatului internațional, în procesul aplicării, inevitabil instanța face uz de funcția interpretării la care ne vom referi ulterior. La rândul său, cutuma internațională reclamă forța intelectuală a instanței de a identifica acest izvor, constatarea reflectându-se și asupra procesului de aplicare bi- sau/și multilaterală a acesteia. Raportând sursele dreptului internațional la art.38 al Statutului CIJ, Curtea se poate confrunta și cu alte surse, a căror determinare poate fi reclamată, cum ar fi „principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate” sau principiile degajate din jurisprudența internațională, ori „doctrina celor mai calificați specialiști”, ca mijloace auxiliare de determinare a normelor de drept.

Nu este de neglijat și faptul că problema lacunelor în dreptul internațional are o pondere considerabilă în procesul aplicării dreptului internațional de diverse state, organizații internaționale și jurisdicții internaționale. Acest fapt determină o atenție permanentă sporită în *doctrina juridică* față de lacunele dreptului internațional – atât în trecut, cât și la momentul actual. Conceptul stabilirii și eliminării lacunelor dreptului internațional este cercetat în cadrul tuturor marilor sisteme de drept, inclusiv în dreptul internațional. Dezvoltarea acestuia se datorează sporirii obiective a rolului dreptului internațional în cadrul relațiilor internaționale, inovării sarcinilor în fața diplomației statelor lumii spre conturarea unei ordini juridice internaționale orientate spre securitate și democrație, precum și spre asigurarea eficienței acestei ordini. În această perspectivă, conceptul poate fi privit ca un rezultat concret al activității jurisdicțiilor internaționale în procesul complex de aplicare a dreptului internațional la soluționarea cauzelor concrete cu care au fost sesizate.

Conceptul de „organ de realizare a dreptului” al CIJ constituie un fapt evident și logic. El se explică nemijlocit prin practica Curții, dar și prin evoluția procedurii de soluționare a diferendelor în general. Ideea activității de aplicare a dreptului ca o funcție fundamentală și diriguitoare a Curții Internaționale de Justiție și-a găsit reflectare și în teoria jurisprudențială. Pentru justiția internațională își păstrează forța obligatorie cunoscutul principiu *res inter alios acta* [2], ceea ce înseamnă că normele dreptului internațional sunt create nu de instanțe de judecată sau arbitraj, care sunt organe de aplicare a dreptului, dar de state, care se poziționează ca entități de elaborare a dreptului prin intermediul tratatelor internaționale și, în unele cazuri, sub forma cutumei internaționale. O hotărâre a jurisdicției internaționale, neaprobată de state în mod direct sau indirect, nu poate fi considerată o normă de drept internațional consensuală sau ordinară.

Doctrinile occidentale includ mai multe concepții referitoare la funcțiile instanțelor de judecată internaționale, inclusiv ale CIJ, ele caracterizându-se printr-un spirit contradictoriu. Cea mai răspândită este doctrina realistă [3], care, evaluând competența instanțelor de jurisdicție internaționale, susține ideea axării pe atribuțiile conferite de acte constitutive și admitând devieri doar în cazuri specifice (de exemplu, referindu-se la interpretarea normativă).

După cum am remarcat, în sistemul aplicării dreptului internațional, Curtea Internațională de Justiție ocupă un loc distinct. Recunoașterea importanței funcției ei de interpretare își găsește reflectare în Statutul CIJ, care în art.36 prevede că în competența Curții intră toate cauzele pe care i le supun părțile, având ca obiect interpretarea unui tratat (...).

Procedura de atribuire a competenței de interpretare are loc în mare parte prin voința statelor exprimată în clauzele tratatelor nemijlocite supuse examinării CIJ. Drept exemplu pot servi: art.XII al Convenției internaționale asupra eliminării și reprimării crimei de apartheid; art.IX al Convenției privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială; art.IX al Convenției asupra drepturilor politice ale femeii. De asemenea, există norme care conțin indicații directe asupra unor prevederi concrete ale Statutului CIJ – art.74 și art.83 ale Convenției ONU asupra dreptului mării.

În plan internațional, rezultatele de interpretare ale CIJ sunt luate în considerație în procesul aplicării normelor de drept internațional. Dar este evident că nu oarecare realizare a normelor juridice corespunde spiritului de dezvoltare a acestora, el presupunând uneori o modificare logică și conștientă a materiei juridice cu apariția unor elemente noi în cadrul sistemului juridic internațional. Și, cum demonstrează practica din istoria codificărilor și a dezvoltării progresive a dreptului internațional actual, această modificare se atinge doar prin intermediul elaborării normative, instanțele internaționale nedisponând de mijloace concrete și certe pentru aceasta. Este clar că această „influență” a instanțelor internaționale, ca unul dintre factorii elaborării normativ-juridice, nu poate fi egalată cu forța voinței concordate a statelor în procesul complex de codificare a dreptului internațional. Și aceasta deoarece, din motivul inexistenței unei puteri poziționate asupra statelor suverane, normele de drept internațional sunt elaborate de înșiși subiecții acestui sistem de drept, în primul rând de state, pe calea acordului de voință, a cărui esență constă în concordarea voinței statelor sau a altor subiecți de drept internațional. Statele sunt responsabile de exercitarea unui control specific asupra activității de realizare a dreptului din partea altor subiecți, ținând cont de independența relativă și interdependența etapelor de bază ale reglementării juridice internaționale (de elaborare și aplicare a dreptului). Dialectica interacțiunii lor se bazează pe normele juridice internaționale, pe principiile fundamentale ale dreptului internațional, pe legalitatea și ordinea de drept internaționale, stabilite ca rezultat al funcționării eficiente și adecvate a acestui sistem normativ în ansamblu. Un rol important îi revine și conștiinței juridice internaționale, ca concept specific în relațiile internaționale interstatale, care stabilește uneori limitele competențelor statelor. Categoriile enunțate, conținutul lor funcțional și diriguitor în ansamblu creează criteriile legalității, necesității și eficienței acțiunilor tuturor subiecților, care participă într-un mod sau altul la elaborarea și materializarea normelor juridice internaționale.

Prin urmare, în procesul interpretării normelor dreptului internațional, jurisdicția internațională nu creează noi norme, dar, ținând cont de elementele precitate, le conturează sfera și întinderea de aplicare, putându-le acorda noi dimensiuni aplicative, legate de evoluția relațiilor internaționale. Activitatea de interpretare a unei surse invocate de justițiabil în cadrul contenciosului internațional presupune de cele mai dese ori, în același timp, exercițiul verificării aplicabilității actului în speță, precum și al identificării aspectelor lacunare.

De exemplu, în speța *Chestiuni de interpretare și aplicare a Convenției de la Montreal din 1971 urmare a incidentului aerian din Lockerbie* (Libia c. SUA), CIJ a considerat că contestația părților asupra chestiunii de a cunoaște, dacă distrugerea avionului Pan Am deasupra Lockerbie este guvernată de Convenția de la Montreal, se înscrie în noțiunea de diferend asupra regimului juridic aplicabil evenimentului. Prin urmare, Curtea a spus că un asemenea diferend ține de interpretarea și aplicarea Convenției de la Montreal și, în conformitate cu § 1 al art.14 din Convenție, este competentă să-l examineze [4].

Un exercițiu interesant de interpretare Curtea Internațională de Justiție l-a realizat în speța *Templul Preah Vihear* (Cambogia c. Tailandei) [5], în care, examinând chestiunea delimitării frontierei între cele două state, ea a spus că „mențiunea liniei de partaj a apelor prevăzută de art.I a Convenției din 1904 nu constituia nimic mai mult decât o modalitate evidentă și comodă de a descrie obiectiv frontiera, deși în termeni generali”. Curtea nu a găsit nici un element care să-i permită a concluziona că „părțile au acordat o importanță particulară liniei de partaj a apelor în detrimentul importanței primordiale care reprezintă, în interesul unei soluționări definitive, aderarea la frontiera desemnată pe hartă, astfel cum a fost determinată și acceptată de părți”. CIJ a estimat deci că este obligată, „din punctul de vedere al interpretării tratatelor, să se pronunțe în favoarea frontierei indicate pe hartă în privința zonei litigioase”.

În privința Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare – CEDO), situația este diferită. Competența de interpretare a jurisdicției, realizată prin actul său de jurisdicție, este atribuită prin Convenția europeană a drepturilor omului (în continuare – Convenția) [6], care enunță doar o listă de drepturi și libertăți, nedefinindu-le conținutul. Astfel, CEDO interpretează această Convenție odată cu exercitarea competenței sale contencioase. Potrivit articolul 32 al Convenției, „competența Curții acoperă toate problemele privind interpretarea și aplicarea Convenției și a protocoalelor sale, care îi sunt supuse în condițiile prevăzute de art.33, 34, 46 și 47” și, în caz de contestare a competenței sale, „Curtea hotărăște”.

Este evident că autorii Convenției nu au dorit să lase în grija statelor și a drepturilor lor interne definirea noțiunilor generale care ar fi fost admise la nivel internațional [7]. În sistemul Convenției fiecare noțiune face obiectul unei interpretări autonome, distincte de cea al dreptului intern [8]. Autorii Convenției au fost, de altfel, urmați în acest sens de fostele Comisie și Curte și de actuala Curte, care s-au detașat de noțiunile

dreptului intern și au interpretat Convenția într-un mod absolut autonom, asigurând astfel independența ordinii publice europene [9]. A admite ca instanțele europene să fie legate de definițiile naționale ale termenilor utilizați înseamnă a permite în mod evident statelor să scape de sub orice control, astfel lipsind mecanismul de garanție, dar și dreptul propriu-zis fiind lipsit de substanța sa.

Prin urmare, odată ce este sesizată prin exercitarea unui recurs prevăzut de Convenția EDO, CEDO poate să examineze orice problemă de drept care intervine în cauză, fiind stăpână pe calificarea juridică pe care o dă acestor fapte. Însă, această „orice problemă de drept” este limitată de competența sa *ratione materiae*, care ține de invocarea încălcării unui drept protejat de Convenție și de Protocoalele sale intrate în vigoare pentru statul reclamat. Prin urmare, sunt inadmisibile cererile referitoare la încălcarea dreptului la autodeterminare, a dreptului la protecția mediului ambiant sau a dreptului la acordarea permisului de conducere, precum și, evident, cele referitoare la o dispoziție a Convenției care face obiectul unei rezerve din partea statului reclamat [10].

Pe de altă parte, competența consultativă a CEDO, chiar dacă poate fi exercitată asupra problemelor juridice privind interpretarea Convenției și a Protocoalelor sale (art.47, §1), este serios limitată de cea contencioasă, spre deosebire de competența consultativă a CIJ. Astfel, avizele CEDO nu se pot referi la probleme privind conținutul sau întinderea drepturilor și a libertăților definite în Titlul I al Convenției și în Protocoalele sale, nici asupra altor probleme de care Curtea sau Comitetul de Miniștri ar putea să ia cunoștință ca urmare a introducerii unui recurs prevăzut în Convenție (art.7, §2).

În măsura în care dreptul internațional aplicabil prezintă elemente contradictorii, neconsensualitate, neclaritate sau lacună, care condiționează eficiența procedurii soluționării unei cauze supuse examinării în fața judecătorului internațional, magistratului sau arbitrului, rolul și sarcina jurisdicției sesizate și, subsecvent, al actului jurisdicțional, sunt direcționate spre rezolvarea conflictului interpretării și stabilirii sensului exact și corect al normei și, în consecință, spre concretizarea dreptului. Bineînțeles, rezultatele acestei activități complementare nu pot rămâne în afara vederii subiecților principali de drept internațional – statelor, care le recunosc, le evaluează și le realizează.

În consecință, funcția de aplicare, determinare și interpretare a normelor dreptului internațional implică procesul complex de identificare a lacunelor existente în dreptul internațional.

În doctrina și practica mondială pentru eliminarea lacunelor în dreptul internațional se recurge la astfel de concepte ca „vacuumul juridic”, principiul „ceea ce nu este interzis, se permite”, conceptul „plenitudinii dreptului *a priori*”, la principiile fundamentale ale dreptului, respectiv *jus cogens* pentru dreptul internațional [11]. Metodele de stabilire a lacunelor trebuie privite ca o latură organică a metodologiei juridice, în special referindu-ne la doctrina dreptului internațional. Geneza lacunelor se datorează unei dezvoltări contradictorii și complexe a dreptului internațional. Estimând procesul de stabilire a lacunelor, trebuie de accentuat că activitatea respectivă, indiferent de faza reglementării juridice în care se produce, are un caracter creativ și, deci, presupune existența instrumentelor de orientare gnoseologică și aplicativă.

În ceea ce privește procesul de identificare a lacunelor în dreptul internațional, doctrina oferă jurisdicțiilor internaționale o poziție specială. Tribunalele internaționale le revin metode care țin de dezvoltarea conținutului reglementărilor existente în conformitate cu exigențele logicii și echității. Actele jurisdicționale contribuie la procesul de creare a dreptului internațional și de modificare, ajustare a celui existent, identificând zonele încă „neacoperite” de dreptul internațional și fundamentând necesitatea reglementării lor, prin aceasta influențând procesul de creare a dreptului internațional și de modificare, ajustare a celui existent. Aceeași doctrină insistă că, în cadrul jurisdicțiilor internaționale, judecătorul sau arbitrul nu pot elabora direct norme: în caz de lacună, se poate soluționa *ex aequo et bono*, dacă părțile sunt de acord, și se poate semnala necesitatea reglementării sau pot fi propuse direct, prin soluția dată (care este obligatorie numai pentru părțile diferendului) anumite căi de reformare sau de modificare a normelor existente [12].

În condițiile accelerării procesului de codificare și dezvoltării progresive a dreptului internațional contemporan, care nemijlocit aduc atingere și problemei privind lacunele în normele acestuia, studiul practicii jurisdicționale se prezintă ca actual, util și necesar. Analiza practicii juridice, în special a CIJ, ne permite nu doar să constatăm existența în sistemul juridic a diverselor contradicții, dar și să elucidăm cauzele apariției acestora. De asemenea, ea permite alegerea instrumentelor oportune, a unei metodici corecte de abordare a lacunelor în drept, precum și de eliminare a acestora. Jurisprudența internațională reprezintă o creație complexă, constituită din forme și niveluri interdependente conciliate, care se impun ca raționamente de sine stătătoare de aplicare a dreptului.

Precedentul judiciar al CIJ dispune de funcții reale importante, exercitând o influență considerabilă, deoarece anume el descoperă într-un mod amplu și multilateral fenomenul lacunelor în dreptul internațional. În general, fenomenul lacunelor în dreptul internațional are o importanță particulară, deoarece, pe de o parte, influențează procesul dezvoltării și aplicării dreptului (prin analogia legii sau a dreptului, aplicarea subsidiară normativă) și, pe de altă parte, influențează real elaborarea normativ-juridică, reflectând necesitățile relațiilor internaționale, redând acestora un caracter normativ.

Dacă ne referim la aportul nemijlocit al CIJ la stabilirea, eliminarea și completarea lacunelor în dreptul internațional, atunci trebuie să luăm în calcul pe rezultatele funcționării sale, materializate în hotărârile pronunțate la soluționarea diferendelor internaționale. Prin urmare, ne referim la elementele procesului de aplicare a dreptului de către jurisdicția internațională. Pentru a face claritate, vom sublinia că de competența instanțelor jurisdicționale internaționale ține formarea practicii în stabilirea lacunelor în drept, iar de competența statelor și a altor subiecți de drept internațional ține eliminarea lacunelor existente. Prin procedura de judecată internațională jurisdicția nu este competentă să elimine lacunele de drept internațional.

Constatând în general rezultatele activității CIJ vizavi de soluționarea problemei lacunelor în dreptul internațional, V.Lihacev concluzionează că ea asigură:

- 1) recunoașterea juridică a existenței lacunelor în dreptul internațional;
- 2) explicarea cauzelor și factorilor care au determinat geneza acestora;
- 3) dezvoltarea metodelor specifice de descoperire a lacunelor;
- 4) constatarea necesității de eliminare a lacunelor;
- 5) propunerea căilor și formelor de completare a lacunelor [13].

În practica sa judiciară CIJ s-a confruntat cu multiple situații care au condus-o la identificarea unor lacune în dreptul internațional.

Chiar de la începutul activității sale, în speța *Dreptul de azil* (Columbia c. Peru), în hotărârea din 20 noiembrie 1950 [14], referindu-se la Acordul din 1911, care a fost invocat de Columbia și care, „recunoscând dreptul de azil”, făcea trimitere la principiile dreptului internațional, CIJ a constatat că „principiile dreptului internațional nu cunosc nici o regulă de calificare unilaterală și definitivă de către statul ce acordă azil diplomatic” [15]. În aceeași hotărâre Curtea a constatat că Convenția de la Havana din 1928, pe care de asemenea își fundamenta pretențiile guvernul columbian, deși prevede unele norme referitoare la azilul diplomatic, „nu conține nici o dispoziție care ar conferi statului ce acordă azil o competență unilaterală pentru a califica delictul în mod definitiv, dispoziție ce ar fi obligatorie pentru statul teritorial” [16].

Într-o altă speță examinată de CIJ, *Pescuitul* (Marea Britanie c. Norvegiei) [17], Curtea a fost invitată să se pronunțe asupra „chestiunii litigioase dintre cele două guverne, și anume: dacă liniile prevăzute de către decretul regal din 1935, ca linii de bază pentru delimitarea zonei de pescuit, au fost sau nu trasate potrivit normelor aplicabile ale dreptului internațional” [18]. Astfel, prin hotărârea sa din 18 decembrie 1951 instanța a constatat multiple lacune ale dreptului internațional maritim la stabilirea lungimii liniei de închidere a golfului, precum și a liniei de pătrundere a apelor acestora în uscat. În plus, Curtea a spus că „practica statelor nu permite de a formula nicio regulă generală de drept. Tentativele care au fost făcute pentru a supune ansamblurile de insule și arhipelagurile din imediata apropiere a țărmului condițiilor analogice limitărilor în privința golfului nu au ieșit din faza doar a propunerilor” [19].

Un caz particular de identificare a lacunelor existente în dreptul internațional a fost examinat de CIJ în speța *Delimitarea frontierei maritime în regiunea golfului Main* (Canada c. SUA) [20]. Pe lângă faptul că ea a constatat că în speță nu există nici o convenție specială în vigoare între părți care ar reglementa materia diferendului, Curtea în continuare, examinând cadrul general de reglementare, a observat că Convenția Națiunilor Unite asupra dreptului mării (nefiind în vigoare la momentul speței), „nu prevede nici ea ideea unei delimitări a două obiecte după o linie unică (delimitarea proiecțiilor maritime ale statelor limitrofe – *n.n.*), cum este cazul speței” [21].

Prin urmare, actul internațional jurisdicțional în procesul adoptării și realizării sale îndeplinește un ansamblu de funcții distincte specifice care îi reflectă esența juridico-dialectică și condiționează mediul divers și complex al aplicabilității sale instituționale. De cele mai dese ori, definitivarea funcțiilor actului jurisdicțional are un caracter doctrinar și se fundamentează pe cercetările și reflexiile teoreticienilor teoriei generale a dreptului și ai dreptului internațional public. Totuși, prescrierea expresă a unor funcțiuni proprii actului jurisdicțional nu este străină izvoarelor convenționale internaționale.

Stabilirea lacunelor, impreciziilor, altor contradicții ale reglementării juridice în procesul soluționării unui diferend internațional cu care o instanță internațională de jurisdicție este sesizată, oferirea avizelor consultative, analiza situațiilor de fapt și de drept au o influență politică și, fără îndoială, juridică asupra ordinii internaționale. Acestea oferă posibilități de consolidare a fundamentului juridic al relațiilor dintre statele litigioase, sau care fac parte dintr-un grup regional ori dintr-un număr mai larg de state, deoarece reflectă în mod direct necesitatea unei conduite legale reglementate. Astfel, stimulează codificarea, dezvoltarea progresivă a unor elemente distincte de drept internațional, care, influențându-se reciproc, perfecționează funcțiile judiciare ale actului internațional.

Referințe:

1. Aurescu B. Sistemul jurisdicțiilor internaționale. - București: ALL Beck, 2005, p.2-3.
2. Лихачев В.Н. Установление пробелов в современном международном праве. - Казань: Казанский университет, 1989, с.103.
3. Ibidem, p.104.
4. Cauza *Chestiuni de interpretare și aplicare a Convenției de la Montreal din 1971 urmare a incidentului aerian din Lockerbie* (Libia c. SUA), hotărârea din 27 februarie 1998, §4, publicată pe <http://www.icj-cij.org/docket/files/89/7248.pdf> (vizitat la 8.04.2012)
5. Cauza *Templul Preah Vihear* (Cambogia c. Tailandei), hotărârea din 15 iunie 1962, p.63, publicată pe <http://www.icj-cij.org/docket/files/45/4870.pdf> (vizitat la 17.11.2011)
6. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 4 noiembrie 1950, publicată pe <http://conventions.coe.int/Treaty/fr/Treaties/Html/005.htm> (vizitat la 17.11.2011)
7. Lambert P. Marge nationale d'appréciation et contrôle de proportionnalité. În: *L'interprétation de la Convention européenne des droits de l'homme*. - Bruxelles: Bruylant, 1998, p.63.
8. Sudre F. Le recours aux "notions autonome. În: *L'interprétation de la Convention européenne des droits de l'homme*. Bruxelles: Bruylant, 1998, pp. 94.
9. Guyomar G. Nations Unies et organisations régionales dans la protection des droits de l'homme // *Revue générale de droit international public*, 1964, p.704.
10. Sudre F. Drept european și internațional al drepturilor omului. - Iași: Polirom, 2006, p.448.
11. Лихачев В.Н. Установление пробелов в современном международном праве. - Казань: Казанский университет, 1989, с.116.
12. Aurescu B. Sistemul jurisdicțiilor internaționale. - București: ALL Beck, 2005, p.3.
13. Лихачев В.Н. Установление пробелов в современном международном праве. - Казань: Казанский университет, 1989, с.123.
14. Cauza *Dreptul de azil* (Columbia c. Peru), hotărârea din 20 noiembrie 1950, publicată pe <http://www.icj-cij.org/docket/files/7/1848.pdf> (vizitat la 31.03.2012)
15. Ibidem, p.20.
16. Ibidem, p.22.
17. Cauza *Pescuitul* (Marea Britanie c. Norvegiei), hotărârea din 18 decembrie 1951, publicată pe <http://www.icj-cij.org/docket/files/5/1808.pdf> (vizitat la 31.03.2012)
18. Ibidem, p.22.
19. Ibidem, p.34.
20. Cauza *Delimitarea frontierei maritime în regiunea golfului Main* (Canada c. SUA), hotărârea din 12 octombrie 1984, publicată pe <http://www.icj-cij.org/docket/files/67/6368.pdf> (vizitat la 05.04.2012)
21. Ibidem, p.94.

Prezentat la 11.05.2012